

ЗМІСТ

ВСТУП	6
--------------------	----------

Розділ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Сутність фінансової безпеки та її складові у системі економічної безпеки підприємства	9
1.2. Вплив складових фінансової безпеки на її формування як основного елемента економічної безпеки.....	27
1.3. Механізм забезпечення та управління економічною безпекою підприємств.....	51
Висновки до першого розділу	79

Розділ 2.

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємств.....	84
2.2. Методичні аспекти вимірювання результатів господарської діяльності підприємства та його економічної безпеки.....	113
2.3. Графічна інтерпретація взаємозв'язку результатів і витрат господарської діяльності підприємства в системі його економічної безпеки на довгостроковий період.....	138
2.4. Розробка графічної аналогової моделі формування економічної безпеки підприємства	156
Висновки до другого розділу	172

Розділ 3.

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ ОБ'ЄКТІВ ОБЛІКУ ДЛЯ СВОЄЧАСНОГО ВИЯВЛЕННЯ ЗАГРОЗ СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Методика внутрішнього контролю виробничих запасів та витрат на виробництво для забезпечення економічної безпеки підприємства	177
3.2. Методика внутрішнього контролю касових операцій та розрахунків з підзвітними особами для забезпечення економічної безпеки підприємства	215
3.3. Методика внутрішнього контролю лізингу та ефективності використання основних засобів для забезпечення економічної безпеки підприємства	241
3.4. Методика внутрішнього контролю екологічного податку як засіб підвищення рівня екологічної безпеки підприємства	260
3.5. Методика внутрішнього контролю власного капіталу як засіб забезпечення економічної безпеки підприємства	272
Висновки до третього розділу	292

Розділ 4.

ОБҐРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇЇ ПОЛПШЕННЯ

4.1. Принципи побудови показників ефективності системи економічної безпеки суб'єкта господарювання	296
4.2. Удосконалення методів визначення економічної ефективності господарської діяльності підприємства та системи його економічної безпеки	303
4.3. Визначення економічної ефективності економічної безпеки підприємства на основі результатів господарської діяльності	315

4.4. Обґрунтування доцільності витрат на впровадження системи економічної безпеки підприємства	343
Висновки до четвертого розділу	358

Розділ 5.

ОБґРУНТУВАННЯ ВИТРАТ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ПЕРІОДУ ЇХ ПОВЕРНЕННЯ

5.1. Використання існуючих методів розрахунку періоду повернення інвестицій для розрахунку окупності витрат на створення служби економічної безпеки підприємства.....	362
5.2. Удосконалення методичних підходів до розрахунку періоду повернення інвестицій на рівні підприємства.....	370
5.3. Розробка методів визначення періоду повернення витрат на фінансову безпеку підприємства	390
Висновки до п'ятого розділу	417

ВИСНОВКИ.....	421
----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	432
---	------------

ДОДАТКИ	477
----------------------	------------

ВСТУП

Підприємство, як відкрита соціально-економічна система, в ринкових умовах господарювання функціонує в середовищі яке є нестабільним і досить динамічним. Воно змушує менеджмент швидко адаптуватися до нових умов, потребує знання законів розвитку та пошуку шляхів нормальної, стабільної і результативної підприємницької діяльності тієї чи іншої організаційно-правової структури в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз. Ефективна економічна безпека підприємства, в сфері матеріального виробництва та жорсткої ринкової конкуренції, швидко нівелюючи загрози, за рахунок прогнозування і своєчасного попередження збитків, ризиків, катастроф надзвичайних ситуацій, збереження життя і здоров'я персоналу, його матеріального достатку є одним із важливих чинників які максимізують прибуток виробничої діяльності, продуктивнішу роботу операційної системи, економне використання ресурсів, якість господарських процесів та творчий підхід і новаторство промислових підприємств в забезпеченні доходності і стійкості бізнесу.

Промислові підприємства, що становлять промисловий комплекс регіону, діють в умовах ринкової економіки, і є, як правило, складним, інженерно-технічним комплексом, який може виступати об'єктом зловмисних дій, рейдерства, грінмейлу, кардингу, корпоративного шантажу та домагань недобросовісних конкурентів. Вони є власниками технічної і комерційної інформації, інтелектуальної власності і торгової марки, несанкціоноване використання яких несе в собі загрозу стабільності економічного стану конкретного промислового підприємства. На службу економічної безпеки підприємства покладено обов'язки внутрішнього контролю всіх об'єктів обліку для своєчасного виявлення помилок та запобігання фінансовим санкціям, шахрайству, рейдерству, зловживанням службовим становищем посадових осіб. Важлива роль відводиться налагодженню інформаційної безпеки підприємства через вирішення питань удосконалення організації обліку для складання достовірної фінансової звітності.

Отже при сучасному рівні підприємницької діяльності промислових підприємств розробка загальних принципів (моделі) організації економічної безпеки не тільки можлива, але й об'єктивно необхідна. Це обумовлено тим, що сприятливий стан економічної безпеки окремих промислових підприємств, в першу чергу, найбільших містоутворюючих, є фінансовим фундаментом економічної безпеки промисловості регіону в цілому.

Теоретичними і практичними питаннями економічної безпеки промислових підприємств займалась значна кількість науковців. Серед них: Антоненко В. М., Ареф'єва О. В., Бандурка О. М., Барановський О. І., Бланк І. О., Булеєв І. П., Варналій З. С., Васильців Т. Г., Васильчик С. В., Воробйов Ю. М., Гавкалова Н. Л., Геєць В. М., Горячева К. С., Гнилицька Л. В., Давидюк Т. В., Данилишин Т. Р., Демчук Н. І., Денисенко М. П., Довбня С. Б., Донець Л. І., Євченко Т. І., Журавка О. С., Зеркалов Д. В., Іванюта Т. М., Ілляшенко О. В., Ільяшенко С. М., Карачина Н. П., Клебанова Т. С., Коваленко О. В., Козаченко Г. В., Котикова О. І., Ляшенко О. М., Макаренко А. П., Малик О. В., Манцуров І. Г., Матвійчук Л. О., Нагорна І. І., Новікова О. Ф., Нусінова О. В., Омелянович Л. О., Отенко І. П., Папехин Р. С., Погорелов Ю. С., Покатаєва О. В., Прус Н. В., Салига С. Я., Сахацький М. П., Терещенко О. О., Ткаченко А. М., Турило А. М., Халіна В. Ю., Храпкіна В. В., Худолій Л. М., Черевко О. В., Череп О. Г., Шило Ж. С., Яременко О. Ф., Яремко І. І. та інші.

Віддаючи належне наявним дослідженням, зазначимо, що і дотепер залишаються проблеми, які недостатньо вивчені, чимало з них дискусійні. Зокрема, в теоретичному та методологічному аспектах потребують подальшого вивчення питання: формування механізму управління, оцінки рівня, вимірювання результатів, внутрішнього контролю об'єктів обліку, побудови показників ефективності економічної безпеки та співвідношення витрат і результатів, періоду повернення інвестицій і витрат щодо її створення. В зазначеному аспекті наразі існують труднощі вимірювання кількісних та якісних результатів і витрат системи економічної безпеки; наявні методи ефективності інвестицій не враховують особливостей обігу оборотних і

необоротних активів, а також дію фактора часу; порушується основоположний принцип відповідності та повного обліку результатів і витрат; не враховуються умови зіставності порівнюваних варіантів; не враховується рівень економічної безпеки підприємства.

Актуальність і практична значимість цих питань та потреба їхнього теоретико-практичного дослідження зумовили вибір теми, мету й завдання даної роботи.

Автор глибоко вдячний: науковому консультанту доктору економічних наук, професору, завідувачу кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту Запорізької державної інженерної академії **Макаренку А.П.** за всебічну допомогу, мудре консультування, велику роботу з вдумливого прочитання та редагування матеріалу; доктору економічних наук, професору, першому проректору Класичного приватного університету **Покатаєвій О.В.** за допомогу та підтримку, наполегливе заохочення у завершенні роботи; доктору економічних наук, професору Класичного приватного університету **Сализі С.Я.** за інтелектуальне сприяння вибору напрямку дослідження, отриманий досвід, коментарі та поради. Завдяки цим видатним вченим, щирим, добрим та вимогливим наставникам, вдалося отримати неоціненний науковий досвід.

Автор вдячний рецензентам за велику роботу з прочитання та редагування матеріалу монографії: доктору економічних наук, професору, першому проректору Київського університету ринкових відносин **Храпкіній В.В.**; доктору економічних наук, професору, завідувачу кафедри економіки підприємства Миколаївського національного аграрного університету **Котиковій О.І.**; доктору економічних наук, професору, професору кафедри фінансів та банківської справи Дніпровського державного аграрно-економічного університету **Демчук Н.І.**, а також кандидату філологічних наук, доценту, завідувачу кафедри українознавства Запорізької державної інженерної академії **Черновій І.В.** за допомогу у редагуванні тексту монографії.

Тетяна Меліхова

Розділ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Сутність фінансової безпеки та її складові у системі економічної безпеки підприємства

Захист національних економічних інтересів є першочерговим завданням, адже надійна національна безпека країни зумовлює стабільність національної економіки, високий рівень захищеності від потенційних та реальних загроз з внутрішнього та зовнішнього середовища, сприятливу гармонійну соціальну та податкову політику держави, інтенсивний розвиток науково-технічного прогресу та бізнесу, активніше залучення іноземних інвестицій, збільшення експорту продукції та валового внутрішнього продукту, запобігання надзвичайним ситуаціям та глобальним катастрофам, захист навколишнього природного середовища, зменшення обсягу розробки корисних копалин та забруднення навколишнього природного середовища, економне використання природних ресурсів, пошук автономних джерел енергії, зміцнення національної валюти, збільшення валютного запасу країни, ефективність боротьби з корупцією, запобігання терактам та військовій агресії. Отже, своєчасне виявлення та запобігання загрозам є одним із головних завдань ефективного управління національною економікою.

Вірогідність виникнення загроз безпеці будь-якої країни починається з моменту набуття нею незалежності. Перед нашою країною у різні часи поставали такі глобальні проблеми, як ліквідація наслідків Чорнобильської катастрофи, що були пов'язані з локалізацією території радіаційного забруднення та переселенням населення, а також проведення антитерористичної операції на сході країни та відбудова на цій території пошкоджених споруд та комунікацій. Вирішення зазначених проблем потребує не лише політичних рішень, а й

значних фінансових витрат, що не може не вплинути на розвиток економіки країни загалом.

Поняття безпеки згадується ще у Старому Заповіті Біблії (глава 28) та перекладається з грецької як «володіти ситуацією» [109]. Згодом поняття «безпека» почали вживати в 17 ст., воно означало спокійний стан духу людини, що вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки [96, с. 6]. Урядом Російської імперії термін «безпека» був вперше застосований 14 серпня 1881 р. у «Положенні про заходи до охорони державного порядку і суспільного спокою» [13, с. 87].

Сучасне значення дефініції «національна безпека» у політичному лексиконі офіційно використав президент США Теодор Рузвельт у 1904 році [90]. У своєму посланні Конгресу в 1934 р. він виправдовував захоплення зони майбутнього Панамського каналу інтересами «національної безпеки США». У 1947 р. Конгресом США було прийнято закон «Про національну безпеку». Відтак проблема національної безпеки стала однією із стрижневих у наукових дослідженнях американських і західноєвропейських учених у соціологічній, політологічній та економічній галузях. Після Другої світової війни США вирішили максимально використати тогочасні можливості свого впливу. Саме тоді американці й розробили концепцію національної безпеки, а на її основі – доктрину державної безпеки. Закон США «Про національну безпеку» зобов'язав усі державні структури провадити цілеспрямовану політику щодо воєнно-політичного протистояння з Радянським Союзом та державами Варшавського договору [150].

Нормативно-правовими документами, які регламентують сферу забезпечення національної безпеки нашої країни, є: закони України «Про основи національної безпеки України» [395] та «Про Раду національної безпеки і оборони України» [396], а також «Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» [168].

Юридична енциклопедія за редакцією Шемшученка Ю.С. трактує термін «безпека» як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від зовнішньої та внутрішньої загрози [490]. А економічний енциклопедичний словник за редакцією Мочерного С.В. «безпеку» визначає як стан захищеності певного

об'єкта або суб'єкта від різних загроз та наявність комплексу відповідних заходів для усунення таких загроз [341]. Термін «безпека» доволі часто використовується в усіх суттєвих аспектах життєдіяльності, тому його розглядають з різних напрямків впливу на державу, підприємство, особистість.

Існує безліч різних ознак, за якими класифікується безпека (рис. 1.1) [256].

Проаналізуємо протилежний бік безпеки, а саме «небезпеку», тобто можливість виникнення обставин, за яких матерія, поле, інформація або їхнє поєднання можуть таким чином вплинути на складну систему, що призведе до погіршення або неможливості її функціонування і розвитку [122].

Так, Донець Л.І. та Ващенко Н.В. виділяють найбільш значущі з них:

1. За впливом сил (природних, технічних, соціальних, деструктивних) виділяють:

– геобіофізичну безпеку, яка забезпечує захищеність об'єкта (особи, виробництва, техніки, держави, суспільства) від шкідливого впливу природних факторів;

– технічну або техногенну безпеку, яка забезпечує захищеність об'єкта (людей і природи) від небезпек, що виходять від сучасних технологічних систем (атомних електростанцій, хімічних виробництв та ін.);

– суспільну або соціальну безпеку, яка спрямована на захист від безпеки і загроз, що виникають у самому суспільстві та зумовлені властивими йому протиріччями.

За масштабом можливих негативних наслідків, розглядають:

– міжнародну, яка може охопити як увесь світ, так і окремі його регіони;

– національну безпеку, яка обмежується масштабами країни, або її регіонами;

– приватну безпеку, що охоплює підприємство чи особистість.

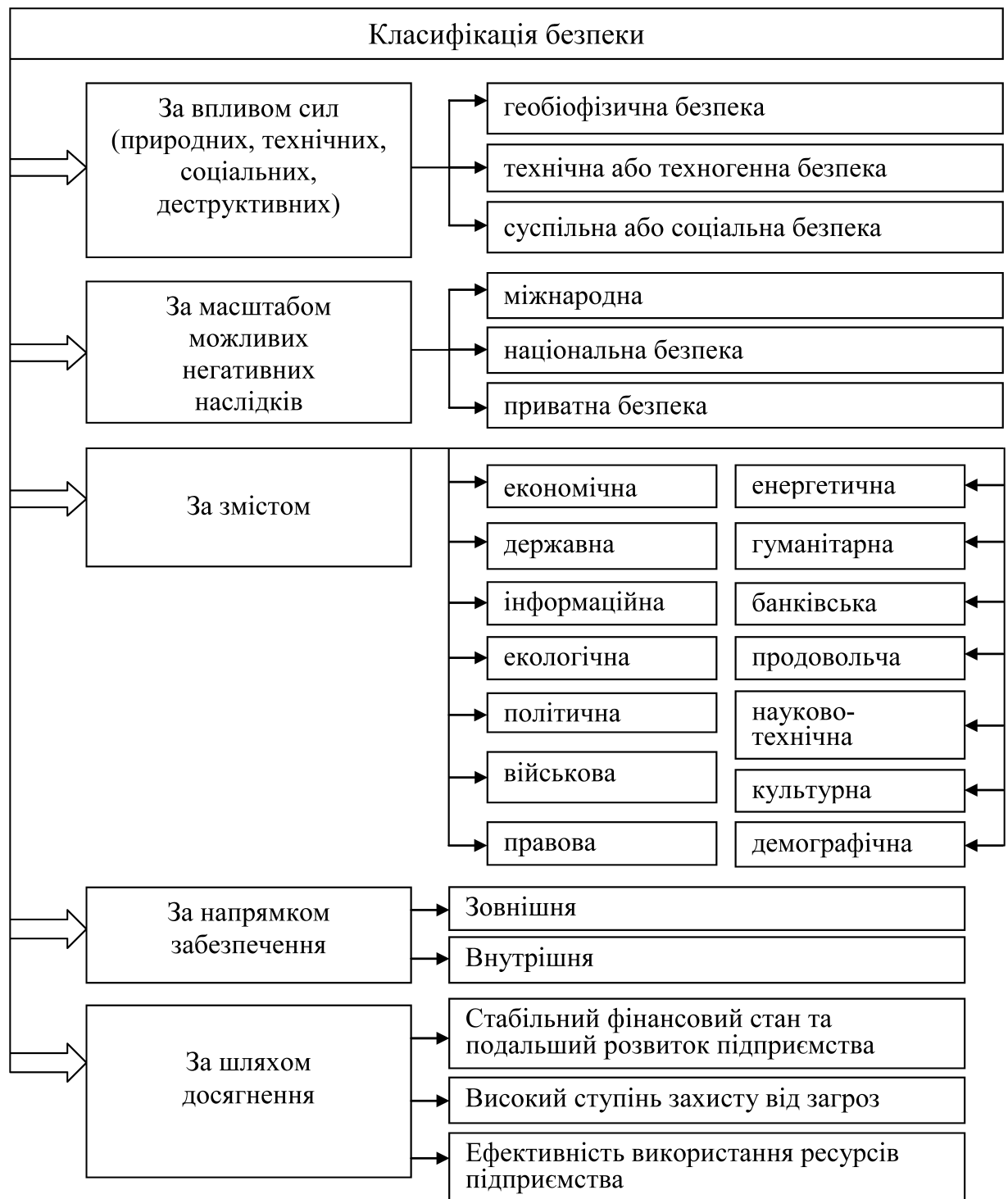

Рис. 1.1. Класифікація безпеки*

* згруповано та удосконалено автором на підставі [96; 469]

2. За змістом, тобто залежно від сфер громадського життя і напрямів людської діяльності, безпека поділяється на: економічну; правову;